

**HISTÒRIA DE LA PREMSA DE LES
TERRES DE L'EBRE
(1880-1901)**

JORDI VALLS CLUA

RESUM

El text que presentem té per objectiu oferir una visió diacrònica sobre la producció periodística de les Terres de l'Ebre durant l'època contemporània, amb una especial incidència en el paper que jugà Tortosa com a capital del territori, en tant que focus principal d'aquesta dinàmica. A més, amb aquest exercici es contribueix a posicionar el territori en la historiografia de la premsa catalana, per concloure, finalment, amb una reflexió crítica sobre la situació actual de la premsa a l'Ebre, en base a la perspectiva que ens proporciona la anàlisi de la seua trajectòria.

Paraules clau: anarquisme, catalanisme, carlisme, conservador, franquisme, Juan Palau, Joaquín Bau, liberal, marcel·linisme, premsa, Terres de l'Ebre, Teodoro González.

RESUMEN

El texto que presentamos tiene por objetivo ofrecer una visión diacrónica sobre la producción periodística de las Tierras del Ebro durante la época contemporánea, haciendo especial hincapié en el papel que desempeñó Tortosa como capital de su territorio, ya que fue el principal centro a través del cual se articuló toda esta dinámica. Además, con este ejercicio se contribuye a posicionar el territorio en la historiografía de la prensa catalana, para concluir, finalmente, con una reflexión crítica sobre la situación actual de la prensa en el Ebro, a partir de la perspectiva que nos proporciona el análisis de su trayectoria.

Palabras clave: anarquismo, catalanismo, carlismo, conservador, franquismo, Juan Palau, Joaquín Bau, liberal, marcelinismo, prensa, Tierras del Ebro, Teodoro González.

ABSTRACT

the main goal that we want to present in this project is to offer a diachronical view about the journalistic production in Terres de l'Ebre during the contemporary age, with special attention to the role's Tortosa as the capital of the territory. There more, this exercise help to posicionate the catalan press historiography for, finally, to sum up with a critical reflection about the current situation of the Ebre press, from the perspective that provides us the analysis of your trajectory.

Key words: anarchism, catalanism, carlism, conservative, franquism, Juan Palau, Joaquín Bau, liberal, marcel·linisme, press, Terres de l'Ebre, Teodoro González.

HISTÒRIA DE LA PREMSA DE LES TERRES DE L'EBRE (1808-2001)

Jordi Valls Clua
Arxius Jutjats Tortosa

INTRODUCCIÓ

La premsa escrita fou fonamental en el naixement i en la difusió de les idees de l'estat liberal i en el desenvolupament de la societat contemporània. Els periòdics es van configurar com un instrument de modernització del país a través dels quals es van difondre els nous plantejaments polítics sorgits de la Constitució de Cadis, que culminarien en la supressió de les estructures de l'Antic Règim. Ara bé, la imposició de la censura fou una constant habitual la qual, excepte en breus períodes de llibertat d'impresma, posà de manifest la pugna político-ideològica entre els partidaris del progrés i els defensors de l'immobilisme més acèrrim.

En les pàgines següents presentem una visió de conjunt sobre la producció periodística durant l'època contemporània del territori que avui anomenem com a Terres de l'Ebre. Per això, abans d'endinsar-nos en la identificació de les capçaleres, creiem necessari apuntar algunes consideracions per tal de facilitar la contextualització del marc d'estudi. Primera, fins el 1931 les Terres de l'Ebre estigueren dividides en tres districtes electorals¹ (Gandesa, Roquetes i Tortosa) els quals foren, per a la major part de capçaleres, l'àmbit geogràfic de referència. En aquest sentit, l'adopció del mapa comarcal com a espai polític de referència només es produí, temporalment, durant la Guerra Civil a partir de la divisió comarcal republicana de Pau Vila, i no fou definitiu fins el 1987, després de la recuperació de la Generalitat.

Segona, amb l'expressió *premsa de les Terres de l'Ebre* ens referim majoritàriament a les capçaleres dels partits polítics que, independentment de la seua periodicitat (diària, setmanal, quinzenal, etc.), han estat elaborades al llarg dels darrers dos segles per la gent de les Terres de l'Ebre o si més no, per les personalitats que per circumstàncies de l'època o de l'atzar en un moment determinant van assentar-se en aquestes contrades per guanyar-s'hi la vida. Per això, hem descartat l'estudi de butlletins, revistes i publicacions

¹ Per veure les poblacions que incloïa cada districte, SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: "El republicanisme a les Terres de l'Ebre en temps del CNR", *Recerca*, 14, Tortosa, 2012, pàg. 345.

d'entitats diverses perquè, malgrat que puguin editar-se amb una periodicitat continuada, no es conformen en qualitat de premsa històrica. Som conscients que es tracta d'una classificació eminentment subjectiva i que pot suggerir desavinences, sobretot si tenim en compte que en la bibliografia que apuntem, sovint, moltes d'aquestes publicacions locals i comarcals s'han analitzat, encara que per raons que obeeixen estrictament a l'acotació de les recerques, de manera conjunta.

En aquest sentit, els estudis de Josep Sánchez i Cinta Margalef,² d'una banda, i Josep Bayerri,³ per l'altra, constitueixen les principals aportacions que s'han fet fins ara i, per tant, són obres de referència. Ara bé, una visió generalitzada en clau de territori ha de contribuir a situar les comarques de l'Ebre en la historiografia de la premsa de Catalunya, tenint sempre present que històricament el principal nucli promotor i productor ha estat, sense dubte, Tortosa.

Així doncs, la premsa de les Terres de l'Ebre posa de manifest la importància diacrònica que ha tingut el nostre territori, palesa en l'aparició de més d'un centenar de capçaleres al llarg dels dos últims segles.⁴ Aquest fet revela, sobretot en el cas de Tortosa, l'existència d'un espai sociopolític específic més enllà de la dinàmica dels referents provincials de Tarragona i Reus. En aquest sentit, existiren tres opcions polítiques que esdevingueren el reflex més significatiu d'aquesta idiosincràsia fonamentada sobre un potent component territorial.

En primer lloc, hem d'incidir en el poder que exercia la mitra tortosina, institució que d'antany controlava un vast territori i que políticament sempre s'alineà amb el carlisme més reaccionari. En segon lloc, el *gonzalismo*, que esdevingué una peculiar opció regeneracionista bastida entre el pensament conservador (i caciquil) i un localisme -el tortosinisme- de pretesa voluntat modernitzadora, però a la vegada imbuït per una forta mentalitat arcaïtzant.

2 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. i MARGALEF FANECA, C. (1992): *La Premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre*, Tarragona, ed. CERE-Hemeroteca Caixa Tarragona; Íd. (2003): *Els límits a la llibertat de premsa a les Terres de l'Ebre durant la Restauració (1875-1923)*, Tortosa, Coop. Gràfica Dertosense.

3 BAYERRI RAGA, J. (1994): *Classes socials i grups de poder a la Tortosa de canvi de segle (1880-1930) a través de la premsa*, UAB, Facultat de Ciències de la Comunicació [text mecanografiat]; Íd. (1996): *Teodoro González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa*, Tortosa, ed. Dertosa.

4 Per raons d'espai prescindim d'incorporar totes les capçaleres que no s'han conservat. Només hem referenciat les que tingueren major rellevància perquè alhora ens ajuden a emmarcar el discurs cronològicament.

De fet, es convertí en un referent directe per a la dreta d'avantguerra -que representà Joaquín Bau- i gairebé es prolonga fins els nostres dies. És, segurament, també equiparable, tot i la manca d'estudis més específics, al fenomen que suposà la figura de Juan Palau a Amposta. I finalment, el *marcel·linisme*, que es convertí, mercès a la revelació d'un líder carismàtic, en l'opció hegemònica d'esquerres, sobretot al Baix Ebre i Montsià, fins la Guerra Civil. Per tant, la nostra identitat territorial és una constant que, com veurem més endavant, i indistintament de l'opció partidista, es traspua obertament en molts d'aquests mitjans escrits.

Ara bé, majoritàriament es tracta d'òrgans de propaganda política sotmesos a les directrius del partit, o bé espais d'expressió de les diverses opcions personalistes escindides, gairebé sempre, d'entre les mateixes formacions polítiques. A partir de 1900 i fins el 1938 la producció periodística és el resultat de la perllongació de les estructures de poder polític que van començar a desenvolupar-se durant el Sexenni Revolucionari i que assoliren el seu zenit durant la Restauració. Tanmateix, també és cert que els aires democràtics que aportà la II República van fer possible, d'una banda, posar fi a les decrepites formes de governança i, de l'altra, el sorgiment de noves estratègies polítiques i culturals que van veure's truncades pels tràgics esdeveniments de 1936. El trastocament que generà la Guerra Civil repercutí en greus conseqüències que, periodísticament parlant, arrosseguem encara fins avui.

1. DE LA GUERRA DEL FRANCÈS AL REGNAT D'ISABEL II (1808-1868)

L'efervescència motivada per la Guerra del Francès (1808-1814) i el reconeixement el 1811 de la llibertat d'impremta en les Corts de Cadis, propiciaren l'aparició de les primeres capçaleres contemporànies a l'estat espanyol. A l'Ebre, la primera capçalera que s'ha documentat és la *Gaceta de Tortosa*⁵ (1808), que publicà notícies polítiques i militars en castellà de la Guerra del Francès. Però el retorn de Ferran VII, escenificat en el Manifest dels Perses l'abril de 1814, suposà un retrocés en l'obertura que significà l'aprovació del text constitucional. De manera que, exceptuant la breu etapa

5 GUILLAMET, J. (2003): *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona, pàg. 358.

de llibertat d'impresca del Trienni Liberal, la censura fou present fins a 1833. Això explica, en part, perquè l'inici de la producció periodística fou tan tardana.

Així, les primeres capçaleres que es conserven foren *El Ebro* (1845-1846) i *El Dertosense* (1848), fundades per José María Pauli, com a plataformes culturals dels literats romàntics tortosins, encapçalats per Jaume Tió i Noé. Segons Enrique Bayerri, en aquesta línia també sorgí *Diario de Tortosa* (1857-1867), dirigit per Sinesi Sabater Lledó.⁶ En canvi, Vergés Pauli recull que fou editat per Eduardo Garrido Estrada per defensar-se dels atacs del liberal *El Eco del País* (1857-1859). El *Diario* fou dirigit probablement per Joaquín Miralles (enginyer del canal de la dreta de l'Ebre), amb la col·laboració de Joaquín Albèrni, Sinesi Sabater i Àngel Lluís Rubió.⁷ En definitiva, amb el moviment del romanticisme com a rerefons aquests autors posen de manifest, per bé que de manera molt incipient, la necessitat d'una relectura de la tradició històrica en termes d'oferir noves perspectives de futur.

També són d'aquest període els liberals *La Actualidad* (1866) i *El País* (1867), tot i que desconexem la seua trajectòria. Entre d'altres capçaleres de menor rellevància, sobresortí *El Ebro* (1864-1865), fundat per Teodoro González i Nicolás Bosch Illa i dirigit per Baltasar Noria, que a partir de 1865 es convertí en *El Dertosense*. Fou la primera capçalera dels seguidors de González, tot i que tingué una vida efímera a causa de l'esclat de la revolució de 1868.

2. EL SEXENNI REVOLUCIONARI (1868-1874)

La revolució setembrina de 1868, iniciada a Cadis el 17 de setembre, suposà l'exili d'Isabel II i la caiguda dels Borbons. Així, amb la proclamació de la I República el febrer de 1873, sorgiren una amalgama de publicacions que denoten la voluntat pel reformisme però, a la vegada, també posen de manifest la curta durada de l'experiment democràtic, que fracassà, bàsicament, per la incapacitat dels mateixos sectors republicans. Així, el primer periòdic del que tenim constància és *La Revolución* (1868), dirigit per Juan Bautista Pastor Aymerich, tot i que desconexem l'abast de la seua trajectòria.

6 ACBEB. Fons personal Enrique Bayerri. Lligall 185.

7 VERGÉS PAULI, R. (1993): *Espurnes de la Llar*, Tortosa, ed. Dertosa, pàg. 68..

També, malgrat no conservar-se, tenim referències d'algunes de les capçaleres republicanes i de caràcter marcadament anticlerical més destacades d'aquest període. Foren *El Hombre* (1869-1870), dirigit per Alejandro Passanau; *El Vigía Popular* (1869-1874), dirigit per J. Pastor, qui havia de substituir Manuel Bes Hédiger com a líder del sector federal dels republicans; *La Ciudad de Tortosa* (1871-1872); *Lo Chibbarri* (1873) i *El Pacto Federal*⁸ (1872-1874).

Quant als rotatius carlistes, existiren *La Voz de la Patria* (186?-1874), dirigit per José Antonio de Wenez, que polemitzà amb *El Vigía Popular*; i *El Amigo del Pueblo* (1871-1872), fundat i dirigit per Enrique d'Ossó i Manuel Domingo i Sol, per contraatacar *El Hombre*. Sembla que va tenir força acceptació social, tot desapareixent el dia de Sant Josep de 1872.⁹

A més, la forja de l'opció política de Teodoro González continuà amb *El Correo del Ebro* (1868), en tant que successor d'*El Dertosense*, *La Opinión del País* (1869-1870) -fundat en ser destituït de diputat provincial, amb la col·laboració d'alguns carlistes com Foguet, Queralt, Sanz i Forés-, per defensar la presentació d'una candidatura monàrquica i catòlica a les eleccions de gener de 1869, que finalment no s'arribà a concretar. Més tard fou *La Crónica Local* (1873-1874), que combatí *El Vigía Popular*, amb atacs constants a la figura de Manuel Bes, fet que li suposà diverses amenaces de denúncia per part de l'Ajuntament.¹⁰ En definitiva, la perseverança de Teodoro González en la vida política va permetre-li configurar les bases del seu pragmatisme polític que desenvolupà durant la Restauració.

3. LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA (1874-1923)

Fracassat l'intent revolucionari del 68, el pronunciament del general Martínez Campos el desembre de 1874 donà pas a la reinstauració de la monarquia borbònica amb Alfons XII i d'ençà el 1885 amb la de Maria Cristina d'Habsburg. La Constitució de 1876 abogà pel turnisme pacífic dels dos partits majoritaris -liberal i conservador-, tot deixant al marge de la participació electoral el 95% de la població (sobretot les dones) i exclouent del

8 CULLA, J. i DUARTE, À. (1990): *La premsa republicana*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya-Diputació de Barcelona, pàg. 101.

9 ACBEB. Fons personal Enrique Bayerri. Lligall 186.

10 ACBEB. Fons personal Enrique Bayerri. Lligall 186.

sistema la resta de forces polítiques -carlins i republicans-, encara que sempre foren organitzacions elitistes.

Des del punt de vista socioeconòmic, el nou règim assentà la preeminència de l'oligarquia terratinent, com també de la burgesia industrial i mercantil, en detriment de la pagesia i els obrers. Políticament, la normalització de la corrupció, l'enriquiment personal i les pràctiques caciquils assentaren una manera de fer que arriba fins avui. És en aquesta dinàmica pseudo-electoral que la premsa consolidà la seua presència en tant que instrument cabdal de la política local, ja sigui per defensar el candidat del partit que representava o el propietari de la capçalera o, si més no, per carregar contra els seus adversaris.

Així doncs, el partit Conservador començà a assolir rellevància amb l'ascendència del cacic tortosí Teodoro González. El 1876 s'estrenà com a regidor i el 1878 fou designat cap provincial del partit. Posteriorment, va ser alcalde de Tortosa entre 1879-1881 i el 1885. El 1882 fou diputat provincial i després al Congrés el 1884, 1891 i 1899. Fou en aquesta efervescència política quan juntament amb els seus germans (Julio i José) i el seu cercle de seguidors, encapçalats per Bernardo Sacanella i Nicolás Bosch Illa, decidiren endegar a finals d'octubre de 1880 el seu propi òrgan de premsa, *La Verdad*. Primer setmanal i des del setembre de 1883 com a diari, fou un ferm defensor d'Antonio Cánovas del Castillo, l'artífex de la Restauració, i dels ajuntaments gonzalistas.

Tanmateix, la preeminència del sector de González aviat es va veure contrarestada per l'aflorament polític d'Alberto Bosch Fustegueres que des de la distància es convertí en l'ombra de Teodoro González. A diferència d'aquest, Bosch tenia estudis universitaris i s'havia traslladat a viure a Madrid, fet que li permeté entrar en contacte amb les altes esferes del partit. Ocupà diversos càrrecs en l'Administració de l'Estat i, fins i tot, arribà a ser alcalde de Madrid. El 1877 havia estat designat diputat pel districte de Roquetes, càrrec que repetiria coincidint amb l'alcaldia de González. Entre 1885 i 1891, descontent amb Cánovas per la decisió de traspasar el poder a Sagasta a la mort d'Alfons XII, decidí integrar-se al partit Reformista de Romero Robledo, que pretenia ser l'alternativa als dos partits dinàstics. No obstant això, l'autèntic xoc amb els gonzalistas no es materialitzà fins que, amb la reintegració dels romeristes al partit Conservador, Cánovas li encomanà la direcció provincial del partit. Això provocà l'escissió de Teodoro González el 1893 i la sortida de Salvador

Samà, Marquès de Marianao, fins aleshores líder de l'organització a nivell provincial, al partit Liberal.

Però el pas de Bosch pel ministeri de Foment (1895) i diversos escàndols per corrupció el debilitaren molt políticament, tot i que per mitjà del seu home de confiança, el farmacèutic de Benissanet Agustí Monner Mauricio “Cansalada”, aconseguí endegar l'estructura romerista al territori. Mostra d'això fou *El Orden* (1887-1891), dirigit per Pedro Ramírez Calbet, la fi del qual va estar marcada, d'una banda, per l'aparició de *Los Debates* (1887-1911), que fou l'òrgan preeminent dels seguidors de Bosch, pocs dies després d'endegar-se aquell setmanari. I de l'altra, per la conflictivitat continuada entre les dues faccions del partit Conservador. Menys rellevant fou l'última capçalera dels bosquistes, *La Correspondencia de Tortosa* (1891-1892), que dirigí Pedro Ramírez, tot desapareixent durant l'alcaldia conservadora de Julio González.

Amb l'assassinat de Cánovas (1897) el partit Conservador es reestructurà sota la denominació d'Unión Conservadora, dirigit per Francisco Silvela. A la província de Tarragona, *El Porvenir de Tortosa* (1898-1899), que dirigia el farmacèutic i cap regional del partit Pablo Canalda Foguet, va esdevenir l'òrgan oficial en un intent de posar fi als enfrontaments interns. Però l'estratègia fracassà arran del violent enfrontament entre González i Monner en les eleccions municipals del 16 d'abril de 1899 que culminaren amb quatre morts i diversos ferits.

També va haver-hi *El Correo de las Familias* (1877-1882), fundat i dirigit per l'advocat tortosí José Franquet Ferreres, tot i que a la pràctica era l'òrgan dels germans Homedes Cabrera, nebots del general carlí. Tal com ha escrit Roc Salvadó, fou l'epíleg del cabrerisme, tot i que a la pràctica possiblement només va servir per a la pervivència de determinats interessos personals dels parents de Ramon Cabrera sense ser mai una opció política real en l'àmbit local.¹¹ No obstant això, a Tortosa també es publicaren algunes capçaleres alienes a la vida política, com el quinzenal literari-satíric *La Aurora* (1881), dirigit per Alfredo de Losada. Existí també el setmanari literari *Tortosa Ilustrada* (1898-1899), propietat de José Maria Bernis.

11 SALVADÓ, R. “La Tercera Guerra Carlista a la Diòcesi de Tortosa (1872-76)” dins Josep Sánchez Cervelló (coord.) *El carlisme al territori de l'antiga de l'antiga diòcesi de Tortosa. De la Tercera Guerra Carlista a la Guerra de Franco*, Tarragona, Arola ed., 2004, pàg. 62-63, vol. III.

D'altra banda, el partit Liberal començà a prendre força a partir de 1881, quan accedí al govern per primer cop. Així, el Marquès de Marianao, que el 1891 havia estat diputat pel districte de Gandesa, acabaria consolidant-se com el cap provincial a partir de 1895. A Tortosa, la primera capçalera liberal dinàstica fou *El Bien Público* (1878), que dirigiren Luis Bernís Mayor i Manuel Domingo Manuel. D'escassa trajectòria, va desaparèixer durant l'alcaldia gonzalista de Trinidad García Bermejo. Fou substituït per *El Noticiero Dertosense* (1879-1882), l'òrgan del primer cacic liberal del territori, l'advocat tortosí Josep Cañé Baulenas "Pepe el huevero", qui fou diputat provincial el 1883 i a Corts el 1893. Escindit de la línia oficial de Práxedes M. Sagasta, en les eleccions de 1896 l'afany de poder el portà a enfrontar-se com a independent amb el Marquès de Marianao pel districte de Gandesa, fet que li costà l'expulsió del partit.

Després de la derrota es traslladà a Madrid, des d'on encara exercí influència sobre els seus seguidors que aleshores controlaven *Diario de Tortosa* (1882-1923), l'òrgan oficial del partit Liberal. Alguns dels seus directors foren Miguel Blanco, Manuel Alucha, Roberto Cartes, Luis Bernís, Manuel Domingo, José Tarragó Salvadó i José Monllao.

Liquidat el sector de Cañé, el *Diario* representà la disciplina del partit, tot i que en les eleccions a diputats a Corts l'abril de 1923 donà suport a José Martínez Villar, negant-se a defensar el candidat oficial Valentín González Bárcena, perquè Martínez Villar fou qui poc abans havia comprat la capçalera als liberals. Com sentència Josep Bayerri, *Diario de Tortosa* mai deixà de ser liberal, adaptant-se a totes les circumstàncies polítiques, optant alternativament per defensar les diverses tendències i grups dins del partit liberal, a temporades sent ortodox, altres dissident o afecte o contrari a Marianao, però procurant mantenir-se amb el sector que dirigia el partit.¹² Va desaparèixer pocs mesos després de la instauració de la dictadura de Primo de Rivera amb la particularitat d'haver estat el periòdic més rellevant de la centúria.

Existí, a més, *El Independiente* (1893), vinculat al Marquès de Marianao, però dirigit a nivell local per Miguel Rey Llop i Federico Alberto Ferran Salvador. Des del juny de 1894 va reparèixer com *El Nuevo Independiente*, amb la finalitat de contraatacar els ajuntaments controlats pels seguidors de Cañé (gener 1893-abril 1895). Però tingueren poca durada, per la pressió política i

¹² BAYERRI RAGA, J., (1996): *Op. cit.*, pàg. 70.

judicial que exercí l'autoritat local. De menor trajectòria fou *El Pueblo* (1896) que, malgrat reconèixer la doctrina liberal, pertanyia a José de Montagut i Pedret, Comte de la Torre de l'Espanyol.

Poc després va aparèixer *El Liberal del Ebro* (1896-1898), l'òrgan de l'advocat tortosí Antonio Kies Muñoz en el qual el Marquès de Marianao havia confiat la reorganització del partit Liberal als districtes de Tortosa i Roquetes. Però les pràctiques caciquils d'aquell acabaren amb la relació. Kies fou substituït per Francisco Roig Navarro, el candidat que la direcció provincial havia escollit per a l'Ebre, i, des del març de 1901, per Miguel Bau Isern. Abans però, encara s'edità *El Nuevo Diario* (1898-1900), dirigit per Modesto Ferré Damur, per tal de contrapesar l'hegemonia que *Diario de Tortosa* mantenia des de 1896, tot i que finalment el primer acabà per fusionar-s'hi.

Per contra, el republicanisme es desestructurà amb la implantació de la Restauració. Tant *La Gaceta de Tortosa* (1880-1883), afí als possibilistes d'Emilio Castelar, com *La Voz del Progreso* (1885-1890), de la tendència de Nicolás Salmerón, i *La Discusión* (1888-1889), del sector de Pi i Margall, evidencien la dispersió dels grups republicans. Per això, no fou fins la inauguració del casino Unión Republicana l'abril de 1889, quan els republicans es dotaren d'una estructura política, ja que fins aleshores totes les faccions havien optat per defensar la seua parcel·la a través de la pròpia capçalera. Així, *El Eco de la Unión* (1893-1895), fundat per Pedro Fontova Homedes, es convertí en el portaveu de l'entitat fins que, suspès per l'autoritat municipal, fou substituït pel setmanari *El Eco Republicano* (1895).¹³ Després aparegué *El Eco de la Fusión* (1898-1907), òrgan de la Fusión Republicana de Nicolás Salmerón, dirigit per Juan Ribas Cots, que col·laborà amb el sistema a canvi de cotes de poder fins que el 1901 acabà traspasant-se al partit Liberal.

En canvi, la resta dels republicans no alineats amb els fusionistes s'aplegaren en *La Voz del Pueblo* (1898-1899), per defensar els postulats federals de Manuel Bes Hédiger. Però l'escissió de Ribas féu fracassar la *Fusión Republicana*, fet pel qual els republicans recuperaren la UR i des del març de 1901 s'organitzaren al voltant d'*El Pueblo*.¹⁴ A partir de 1908 Marcel·lí Domingo aconseguí

13 ACBEB. Fons personal Enrique Bayenni. Lligall 185; BAYERRI RAGA, J. (1996): *Teodoro González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa (1875-1902)*, Tortosa, Coop. Gràfica Dertosense, pàg. 76.

14 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: "El republicanisme a les Terres de l'Ebre en temps del CNR", *Recerca*, 14, Tortosa, 2012, pàg. 348.

reagrupar la diversitat de tendències existents dins del sector republicà, de manera que el marcel·linisme es convertí en un moviment polític d'àmplia acceptació social.

Fracassada la Tercera Guerra Carlina (1872-1876) el carlisme també restà desorganitzat. No fou fins el 1890, amb la celebració d'una nova junta provincial encapçalada per José de Suelves-Montserrat i de Montagut, novè marquès de Tamarit, i l'advocat tortosí Víctor J. Olesa, quan s'intentà la reestructuració. Amb tot, les discrepàncies ideològiques continuaren. Per una part, *El Semanario de Tortosa* (1882-1891), dirigit per Benito Fontcuberta Pardo -que també n'era el propietari-, i el seu successor *El Estandarte Católico* (1891-1900), fundat per Agustí Llasat Guerrero, s'identificaren amb el partit Integrista de Ramon Necedal creat el 1888, partidari de la via militar per reinstaurar Carles VII.

En canvi, el setmanari juvenil *La Esperanza* (1892-1894), impulsat i dirigit per Ramon Vergés Paulí amb la col·laboració dels sacerdots Juan Bautista Altés, Mariano Herrera, Francisco Bou i Juan Villar i, sobretot, *El Correo de Tortosa* (1882-1936), fundat pel metge Santiago Vilá i l'advocat Manuel Queralt Pau -i dirigit, entre d'altres, per Josep Bou Jardí, Enrique Mur Brull i Josep Pedreny Mateu- que fou la capçalera de més durada, tot i el canvi merament nominal per *Correo Dertosense* durant uns pocs anys, abogaren per oficialitzar el carlisme dins del sistema.

El canvi de segle s'inicià amb *Correo Ibérico* (1903-1908) que, fundat per l'advocat Francisco Muñoz del Castillo, representà les posicions més moderades de l'Església. Prompte fou substituït per *El Restaurador* (1908-1920), amb la finalitat de contrapesar l'auge del republicanisme marcel·linista. En la mateixa línia sorgí *El Radical* (1910-1914), dirigit per Juan B. Ferreres Delsors i Enrique Bayerri Bertomeu, que deixà de publicar-se el febrer, en senyal de protesta, quan Marcel·lí Domingo fou escollit per primera vegada diputat a Corts per Tortosa. A més, emparentats amb els òrgans del clergat local, continuà essent d'importància cabdal la pervivència dels rotatius carlistes perquè la cúria eclesiàstica del Bisbat de la diòcesi de Tortosa sempre s'identificà amb aquesta ideologia, a través dels quals feia ostentació en la societat, especialment a la capital episcopal. Amb el temps però, el seu poder s'ha anat diluint, tot i que perdura fins l'actualitat.

L'integrisme va continuar tenint presència a través d'*El Ebro* (1903-1907) el qual, a més de prolongar les posicions d'*El Estandarte Católico*, fou endegat pel canonge canareu José Matamoros Sancho per combatre explícitament *Correo Ibérico*, coincidint amb l'etapa en que el bisbe procarlí Pedro Rocamora Garcia dirigí la diòcesi (1893-1925). Paral·lelament, sorgí *La Libertad* (1901-1903), dirigit per José Luis Foguet Sales, que s'identificà amb *El Correo de Tortosa* com a partidari del pretendent Carles VII, que a l'Ebre sempre havia estat l'opció majoritària.

No obstant, des de 1908 va reaparèixer com *Libertad*, autoproclamant-se "Regionalista", però desvinculat de la Lliga de Francesc Cambó, esdevenint així l'instrument d'expressió del seu propietari i fundador, Ramon Vergés Pauli, que basculava entre el radicalisme conservador i el regionalisme tortosinista. I des de 1911 fou l'òrgan de la Cámara Oficial de la Propietat Urbana, entitat creada el 10 de gener de 1908, un dels sectors políticament més influents de l'oligarquia tortosina. De tendència més moderada fou *La Lucha* (1902-1903), encara que va tenir molta menys rellevància.

Amb tot, però, no fou fins a partir del reagrupament carlí en el moviment de la Solidaritat Catalana (1906) i el descrèdit de la Restauració palès en la Setmana Tràgica de Barcelona (1909) quan el carlisme creà una nova capçalera per tal d'aglutinar tots els sectors de la dreta. Així, *La Tradición* (1911-1936), dirigit per Enrique Bayerri i José Monllaó, es consolidà com l'òrgan oficial del Partit Tradicionalista a les Terres de l'Ebre, i l'únic òrgan carlista que arribava a tota la província de Tarragona, en el qual van acabar confluint els col·laboradors dels rotatius ultra-conservadors *El Restaurador* i *El Radical*.

Quant als mitjans dinàstics que representaven l'estructura de partits de la Restauració, el nou segle marcà l'inici del seu ocàs. A partir de 1903 amb el declivi del sector de Bosch i Fustegueres i la desaparició de *La Verdad* i del seu cercle de l'escena política, el partit Conservador es veuria mancat d'una figura política que exercís el lideratge, de manera semblant al que representà Teodoro González, fet que explica la supremacia que tingué el partit Liberal durant tota l'etapa regeneracionista fins la dictadura de Primo de Rivera.

No obstant això, arreu van haver-hi diverses iniciatives regeneracionistes que tingueren la voluntat de perpetuar el sistema. En el cas de Tortosa, *El Tiempo* (1907-1915), dirigit per Ramiro García Palomar i José R. Franquet Homedes, va esdevenir l'últim òrgan oficial del partit Conservador a la província de

Tarragona, creat per suplantar el buit que havia deixat la desaparició del seu antecessor *El Porvenir de Tortosa* (1898-1899), que dirigí Vicente Calatayud Molina, tot i que la responsabilitat requeia en el farmacèutic Pablo Canalda Foguet.

Encara que desconexem l'abast real de la seua trajectòria, l'estiu de 1902 va sortir el quinzenal *La Proa*, de l'Ametlla de Mar, que es convertí en l'única capçalera del Baix Ebre elaborada fora de la capital, però editada a Tortosa. Fou, molt probablement, afí al liberal Antonio Kies Muñoz.

El 1915, quan desaparegué l'òrgan dels conservadors tortosins, la crisi dels partits dinàstics era ja inqüestionable. Aquell mateix any sorgia *La Ribera del Ebro* (1915-1918), l'últim òrgan oficial del partit Liberal, afí a nivell estatal al sector del comte de Romanones i a l'Ebre al Marquès de Marianao. Fou, per tant, el darrer emblema del regeneracionisme alfonsí, l'expressió de la voluntat continuista d'un sistema polític desprestigiat per la corrupció política i el caciquisme, que es veia incapaç de posar fi a la guerra del Marroc i d'oferir solucions a la conflictivitat del moviment obrer.

A més, va haver-hi l'opció personalista de Juan Bautista Foguet Marsal representada en *La Polémica* (1913-1917). Segons Josep Bayerrí, fou una publicació catòlica, però amb voluntat de reformisme, confrontada amb les capçaleres més sectàries de la dreta. Foguet havia estat designat alcalde per reial ordre el 1917, però al cap de dos mesos i mig es va veure obligat a dimitir, fet que propicià la desaparició del setmanari.¹⁵

Pel que fa als republicans, no fou fins el març de 1909 amb l'entrada del sector federal a *El Pueblo* (1901-1938) i amb la victòria de Marcel·lí Domingo en les municipals tortosines dos mesos després, quan començà a forjar-se l'èxit polític. Des d'aleshores va esdevenir la capçalera hegemònica del republicanisme a les Terres de l'Ebre, especialment al Baix Ebre i Montsià, essent el nucli tortosí el primer difusor de les idees antidinàstiques. Al llarg dels gairebé 40 anys d'existència, primer com a *El Pueblo*, i des del març de 1937, convertit en *El Poble*, en tant que òrgan de l'ERC, ha esdevingut l'únic rotatiu que, de manera intermitent, ha estat suspès per la censura del govern o bé per les circumstàncies político-socials dels esdeveniments. A partir de 1936

15 BAYERRÍ RAGA, J. (1994): *Classes socials i grups de poder a la Tortosa de canvi de segle (1880-1930) a través de la premsa*, UAB, Facultat de Ciències de la Comunicació [text mecanografiat], pàg. 69.

fou una de les publicacions ebrenques de més durada i, juntament amb *Lluita*, el millor reflex del període revolucionari.

De continguts propagandístics amb anuncis sorgiren *Gaceta Ibérica* (1902) i *El Anunciador* (1909), que arribà a editar 30.000 exemplars. De caire humorístic foren *La Gaceta de la Juventud* (1914) i *La Trompeta* (1916-1917), a més d'*El Candil* d'Amposta (1906) i *El Galacho* de Móra d'Ebre (1929), fundat per l'emigrant andalús Antonio Jiménez López.

També tingué un paper rellevant *La Redención* (1905), òrgan del Centre Obrer de Corporacions, que fou l'antecedent directe dels sindicats d'esquerres, vinculat a l'Agrupació Socialista de Tortosa (PSOE). Des dels sectors catòlics i de l'Església, s'intentà contrarestar amb títols com *Lo Baix-Priorat* (1914-1915), setmanari defensor de les societats cooperatives catòliques d'obrers. Dirigit pels sacerdots Andreu Audí Estorach i Pascual Sanchis, es distribuí per tots els pobles del Priorat (excepte el Masroig) que formaven part del districte de Gandesa, i pels de la Ribera d'Ebre¹⁶ que, a més, limitaven geogràficament amb aquells. Més tard aparegué *Fraternidad* (1922-1923), l'òrgan de la *Federación Católico-Agrícola del Ebro*, la primera federació de sindicats catòlics agraris de Catalunya en la que s'aglutinaren la major part de sindicats catòlics de l'Ebre, abarcant fins i tot alguns pobles del Maestrat i el Priorat.

Pel que fa al districte de Roquetes, que comprenia majoritàriament Roquetes, Amposta i els pobles del Montsià, des de principis de segle es consolidà un important nucli liberal entorn al cacic Juan Palau Miralles. Palau fou alcalde entre 1906-1923 i posteriorment entre 1934-1936. La seva gestió arrencà el 1908 amb la concessió del títol de ciutat a Amposta i culminà amb la realització d'un seguit d'obres públiques -especialment, la consecució del pont penjant sobre l'Ebre, inaugurat el 1919- que foren vitals per a l'expansió que el municipi experimentà durant aquests anys a redós del conreu de l'arròs.

A Amposta, els òrgans d'expressió més importants dels seguidors de Juan Palau foren *El Liberal* (1905-1910), *La Voz de Amposta* (1914) i *La Actualidad* (1922-1925). El partit Conservador va tenir en *El Eco de la Comarca* (1914-1923), dirigit per l'advocat Jaime Prats Burgay, la seua plataforma de difusió, tot i que mai arribà a desbancar el lideratge que exercí l'alcalde Palau. D'altra

¹⁶ Ribera d'Ebre (Garcia, la Palma d'Ebre, la Torre de l'Espanyol i Vinebre) i Priorat (la Bisbal de Falset, Cabacés, la Figuera, Margalef, Lloà, el Molar i la Vilella Baixa).

banda, Sant Carles de la Ràpita fou l'únic nucli on la Lliga tingué una presència relativa a l'entorn dels setmanaris *La Ràpita* (1909-1911), dirigit per Tomàs Pujol Garcia, i *La Veu del Montsià* (1918), tots dos liderats per Joan Torné Balagué.

Per la seua part, la *Unión Republicana* edità *El Faro* (1904-1906), dirigit per Ramon Vaqué Ciurana i Joaquín Obradós Segarra, tot i que en realitat l'home fort del marcel·linisme a Amposta fou Juan Alfredo Escrivà Prades, que n'era el propietari. Per tant, *El Faro* es configurà com l'homòleg d'*El Pueblo* per tal de contrapesar els òrgans dinàstics, tot i que no tingué la preponderància d'aquell.

Altres nuclis marcel·linistes del Montsià, però que sempre pivotaren a redós de Tortosa, foren els setmanaris *La Voz de Ulldecona* (1915-1917), liderat per José Nofre Jesús; *Ideal* (1933-1934), fundat per Amadeu Nadal, Joan Forcadell Prats, Joaquim Castell Giner i Joan Vilar Barrera com a òrgan del Partit Republicà Radical Socialista de la localitat, i el quinzenal *La Voz de la Galera* (1916), fundat per un grup de joves encapçalats per Vicent Ferré -president de la *Juventud Republicana Galerense*- i que dirigí Lluís Solé Curto.

Al districte de Gandesa, tot i que des de mitjans de juny de 1904 a Móra d'Ebre s'editava el setmanari republicà *La Ribera*, el republicanisme no es consolidà fins el 1907 amb *La Picossa*. Va ser l'òrgan de la Solidaritat Catalana, fundat pel lligaire de Benissanet Francesc d'Asís, Jaume Carner (ministre d'Hisenda entre 1931-1933) i Antoni Nogués Cambra, pare de Ramon Nogués Biset, qui fou la mà dreta de Marcel·lí Domingo a la Ribera d'Ebre. La capçalera es creà per defensar el diputat morenc pel districte de Gandesa Juan Caballé Goyeneche en les legislatives d'aquell any. Amb tot, va desaparèixer poc després, assolit l'escó de diputat gràcies a la promesa de construcció d'un pont sobre l'Ebre i una carretera que unís les dues Móres.

El 1914, quan els dos líders del republicanisme federal -Marcel·lí Domingo i Juan Caballé- aconseguiren representació parlamentària, Josep Mani Mañé fundà *Ideal* a Móra d'Ebre, com a continuació de la tasca que el 1912 havia endegat a Móra la Nova amb la creació del periòdic republicà *El Ebro*.

Finalment, existí *Voluntad*⁷ (1916-1917), de la Serra d'Almos, l'òrgan dels parcers de la localitat agrupats entorn la recent creada *Sociedad de Obreros Agricultores y Conductores de Caballerías* de Tivissa, influenciada durant el primer terç del segle pels socialistes reusencs de *La Justicia Social* i el republicanisme marcel·linista, per reivindicar millores salarials, laborals i de condicions de vida contra els terratinents i l'Església.

4. LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1930)

La Restauració culminà definitivament el setembre de 1923 amb el cop d'estat de Primo de Rivera, que sentencià per sempre les capçaleres dinàstiques i encetà una nova etapa caracteritzada per la premsa afí al Directori, en la qual també s'hi abocaren les publicacions catòliques i carlistes, essent el republicà *El Pueblo* l'únic periòdic que va haver de sofrir l'autèntica repressió política.

L'abril de 1923 sortia *El Nuevo Diario*, dirigit per José Altadill, per defensar Valentín González Bárcena i Manuel Kindelán de la Torre com a candidats pels districtes de Tortosa i Roquetes, en les eleccions legislatives d'aquell any. No obstant això, va desaparèixer en fracassar la candidatura davant la victòria de Marcel·lí Domingo. Tanmateix, malgrat l'assaig d'*El Nuevo Régimen* (1923-1925), fundat per Juan Bautista Foguet Marsal i Pedro Lamote, que fou el primer òrgan oficial de la dictadura al territori, la premsa d'aquest període es caracteritzà per la preeminència d'*Unión Patriótica* (1924-1930), capçalera que mantenia el nom del partit únic amb el qual s'institucionalitzà el règim, que a l'Ebre representava Joaquín Bau.

El líder de la dreta tortosina d'avantguerra havia estat president del requeté des de 1913 i alcalde de Tortosa entre 1925-1930. A partir de 1929 amb la designació com a cap provincial del partit únic, prengué part de manera dràstica en l'adhesió del carlisme local i les organitzacions de l'Església en la formació que presidia, fet que explica que durant aquests anys el tradicionalisme restés molt inactiu.¹⁸

17 HERRERA, J.: "Prensa de Tarragona y Provincia Conservada en la Biblioteca Pública de Tarragona (1897-1936)", *Universitas Tarraconensis*, núm. 3, 1979-80, pàg. 54-79.

18 SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (2001): *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, Barcelona, ed. Flor del Vent, pàg. 279.

El gener de 1929 aparegué *El Noctámbulo*, també afí a Bau, però d'escassa durada. A finals d'abril sortí l'exemplar especial titulat *Prensa Tortosina*, que per iniciativa d'Enrique Bayerri, commemorà la tasca de Francesc Mestre Noé en el periodisme local. L'etapa dictatorial clou l'abril de 1930 amb la fundació, per part de Juan Moreira Ramos, d'*Unión Monárquica* (hereva d'*Unión Patriótica*), l'òrgan del partit estatal creat pels ex-ministres del govern de la Dictadura, que recolzaren Alfons XIII en un intent desesperat de donar continuïtat a la monarquia.

Així doncs, només el sorgiment de l'*Heraldo de Tortosa* (1924-1937), fundat per José Monllaó Panisello "Llaonet" arran de la desaparició de *Diario de Tortosa*, trencà la monotonia periodística de l'etapa primoriverista, perquè fou l'única capçalera del territori amb voluntat d'ésser independent, sense vinculacions partidistes. Va ser un exemple de diari modern, el de major format publicat mai a Tortosa, amb un tractament diferenciat de la informació que recordava els grans diaris europeus i americans, tot i que sovint deixà entreveure una certa promiscuïtat cap a posicions liberals més conservadores. Malgrat tot, va desaparèixer en el transcurs de la Revolució incautat per les forces de la CNT-FAI poques setmanes abans dels Fets de Maig de 1937.

5. LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)

La proclamació de la II República el 14 d'abril de 1931 forçà l'exili d'Alfons XIII i l'adveniment d'un règim democràtic que es caracteritzà per la voluntat de desenvolupar profundes reformes en l'estructura de l'Estat. Però les circumstàncies internacionals amb l'ascens dels règims totalitaris i la crisi de 1929, juntament amb les dificultats internes per assolir les reformes, impediren la consecució d'una democràcia estable. L'augment de la radicalització social entre la dreta i l'esquerra i, finalment, la incontinència dels militars arran de la victòria aclaparadora de les esquerres en les eleccions de febrer de 1936, propicià el cop d'estat de juliol que degenerà en una Guerra Civil la qual fulminà per sempre més els intents reformistes per mitjà de la via democràtica.

Així, durant aquest període sorgeix una amalgama de periòdics que constitueixen el reflex de la pluralitat de forces polítiques dels anys 30. En aquest sentit, el juny de 1931 es fundà *Tribuna Regional*, òrgan d'Acció Autonomista Republicana, tot i que en desconeixem l'abast perquè només s'han conservat els dos primers números. Probablement, l'hauria succeït *El*

Radical (1932-1935), dirigit per Lluís Pla i Francisco Caballé, com a portaveu del Partit Republicà Radical Autonomista, defensor del republicà conservador Alejandro Lerroux.

L'última iniciativa d'aquest sector fou *La Voz Radical*, que sortí pocs dies després de les eleccions de febrer de 1936, per donar suport al Front Català d'Ordre. De fet, a partir del novembre de 1933 amb el Bienni Negre, el Partit Republicà Radical de Lerroux governà amb la CEDA, distanciant-se de l'obrerisme i orientant-se cap a posicions obertament conservadores. Amb tot, però, el lerrouxisme sempre va tenir una implantació minoritària a l'Ebre per l'omnipresència del republicanisme marcel·linista. Com també fou molt testimonial la presència del PSOE que ja molt tardanament publicà el setmanari *Emancipación* (1932-1934), liderat per Ramon Franquet, que s'intentà situar entre l'anarquisme i el marcel·linisme.

D'altra banda, la normalització del català va facilitar que a partir d'aquests anys el catalanisme, que fins aleshores havia estat immers només en l'àmbit cultural, s'articulés per primer cop políticament. Francesc Mestre Noé fundà *La Veu de Tortosa* (1899-1902), afí a la Unió Catalanista, tot i que d'ençà de la creació de la Lliga Regionalista el 1901, Mestre es relegà de la vida política. Aleshores creà, amb Joan Abril, *La Veu de la Comarca* (1903-1909) a fi de centrar-se definitivament en la vessant cultural. De fet, el catalanisme mai fou una opció políticament reeixida al territori donades les dificultats que experimentà per consolidar-se en l'obrerisme i, sobretot, per les connexions directes que Mestre Noé mantingué amb les opcions més conservadores fins pràcticament el 1936.

Posteriorment, va aparèixer *Acció* (1933-1934), el quinzenal fundat per Joan Cid Mulet, òrgan d'Acció Catalana Republicana al Baix Ebre, situat entre la Lliga i l'esquerra radical. I poc després *La Veu Comarcal* (1934-1935), com a portaveu de la Lliga Catalana, que és el nom que adoptà la Lliga Regionalista de Francesc Cambó, després de la transformació el febrer de 1933. Amb vista a les eleccions de febrer de 1936 Josep Mª Casabó impulsà la fundació d'*Ara* (1935-1936), dirigit per Rafael J. Sàlvia, que es convertí en l'últim intent de l'estratègia de la Lliga per intentar consolidar-se entre el marcel·linisme i el tradicionalisme més conservador. Però la candidatura de Joaquín Bau pel Front Català d'Ordre, junt amb la victòria aclaparadora del Front Popular,

excepte a la Terra Alta, on guanyaren les dretes, relegà la Lliga a un paper residual i amb no poques discrepàncies amb la dreta espanyola.

En canvi, des de 1920 el catalanisme gaudia de major implantació a la Terra Alta. *El Llamp* (1921-1934), fundat per Josep Fornós Benaiges, Agustí Monner Cases, Miquel Álvarez de Ossó, Agustí Ubalde Mañé, Joan B. Manyà i Modest Meix Soldra, fou la primera de les dues úniques capçaleres gandesanes conservades. En les eleccions legislatives de l'abril de 1926 defensà Carles Maristany i Benito (prohom de la Lliga) com a diputat a Corts pel districte de Gandesa. En la mateixa línia continuà *Castellania* (1934-1935), que fou l'efímera successió del projecte encapçalat per Josep Fornós i Benaiges, fins poc abans del cop d'estat de juliol de 1936.

Durant la dictadura de Primo de Rivera, entre l'activitat cultural que suposà l'arribada el 1926 de Martí Rouret i Callol (procedent de l'Escala) a Móra d'Ebre per cobrir la vacant de mestre del Centre Instructiu Democràtic de la localitat, trobem la fundació del quinzenal catalanista *La Riuada* (1927-1930). Foren, juntament amb les revistes *Vida Tortosina* (1927-1937) i *Tivissa* (1928-1931), les millors publicacions culturals sorgides a l'Ebre abans de 1936. Però la fi de la dictadura i la politització de l'associacionisme cultural motivaren la disgregació dels seus membres de manera que, a les portes de la República, a *La Riuada* (convertit en periòdic des de l'octubre de 1930) només s'hi quedaren els marcel·linistes. Així, Martí Rouret i Artur Bladé Desumvila s'adheriren a l'ERC i l'1 de febrer de 1931 crearen *L'Ideal de l'Ebre*. Tanmateix, la sortida de Marcel·lí Domingo de l'ERC el gener de 1932 i la marxa de Rouret a Barcelona, junt amb les divergències dels marcel·linistes, propiciaren la seua desaparició.

Com a resultat d'aquesta ruptura, Josep Pinyol Oliva i Ferran Solé Cardona fundaren *La Ribera* (1932-1934); aquests, malgrat discrepar en algunes qüestions, mantingueren les afinitats ideològiques amb Macià. Però la visita de Ricard Usall Puig a Móra d'Ebre l'octubre de 1932 com a membre de la comissió organitzadora del Partit Nacionalista Català (PNC), decantà els membres cap a aquesta entitat, situada entre el catalanisme conservador de la Lliga i l'ERC. Amb tot, però, no tingué gaire arrelament popular, a diferència dels rotatius que la precediren i, en vespres dels Fets d'Octubre de 1934, desaparegué en un ambient de tensió social.

6. LA REVOLUCIÓ I LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

Durant la Revolució de 1936 triomfaren les organitzacions revolucionàries obreres (CNT-FAI i UGT-PSUC) en detriment dels partits republicans com ERC i ACR. D'una banda, l'UGT i el PSUC foren la força hegemònica al Baix Ebre i tingueren en *Lluita* (1936-1938), dirigit per Tomàs Verdall i Albert Jardí Porres, el seu òrgan oficial. A més, fou probablement la capçalera que més temps es mantingué fins pràcticament l'establiment del front de guerra a Tortosa, tot i que també és cert que va tenir menys trajectòria periodística que *El Pueblo*.

Per l'altra, la CNT-FAI només s'havia assentat a la Ribera d'Ebre on hi havia el potent complex industrial de l'Electro-Química de Flix (SEQF). Fins i tot, el 1911 la Unió Obrera del poble, una de les dues societats en que estava dividit el moviment obrer de la localitat, arribà a editar el quinzenal anarcosindicalista *El Boletín de la Comarca*.

Al Montsià el nucli ampostí dirigit per Juan Reverter Nolla "lo Canareu" publicà *El Explotado* (1932-1934), partidari del col·lectivisme agrari, sobretot al Delta, amb la generalització del conreu de l'arròs. L'octubre de 1936 el grup de la zona de Tortosa, encapçalat pel secretari comarcal Joaquín Balada, publicà *Oriente*, la primera capçalera de la Federació Sindical Comarcal de la CNT-FAI substituïda, a partir del març de 1937, per *Ciudad y Campo*, amb la incautació dels tallers de l'*Heraldo de Tortosa*. Tanmateix, tal com s'ha comentat, l'hegemonia del marcel·linisme explica que, exceptuant el període revolucionari de 1936, el cenetisme fos també un moviment amb poc arrelament. En canvi, el POUM sempre fou una força minoritària al territori.

També són d'obligada referència les úniques publicacions de caràcter estudiantil i juvenil que van editar-se durant l'estiu de 1937, com a mostra de la dinàmica social i cultural. *L'Estudiant*, fou l'òrgan de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (vinculada a l'UGT), que a Tortosa s'assentà en els estudiants de l'Institut de Segon Ensenyament, liderats per Josep Subirats Piñana. *El Mickeysta*, vinculat a Acció Catalana, fou l'òrgan del Club Mickey, institució benèfic-cultural composta pels Guardians de la cultura de la ciutat.

La magnitud de l'impacte de la Guerra Civil a les Terres de l'Ebre fou un desastre sense precedents perquè, un cop més, el riu va ser frontera militar. Entre les publicacions que l'exèrcit republicà edità al front de l'Ebre figura, a

més de diversos butlletins i revistes, *Fortaleza. Portavoz de Ingenieros, Ejército del Ebro*, número únic per commemorar la fi de la batalla de l'Ebre. La brutalitat de la destrucció explica per què la dinàmica periodística mai més fou com abans del conflicte, tant en diversitat informativa com per la quantitat d'establiments tipogràfics. A tall d'exemple, de la desena d'impremtes que existiren a Tortosa abans de 1936, només Impremta Querol i Algueró i Baiges han continuat fins l'actualitat.

7. LA DICTADURA DE FRANCO (1939-1977)

El franquisme aniquilà definitivament el teixit polític, econòmic, social i cultural d'avantguerra. Amb el territori destruït, la societat desestructurada, l'economia desactivada i les elits represaliades o exiliades, els intents de regeneració no s'iniciaren fins la dècada de 1960. En aquest sentit, l'oligarquia franquista de Tortosa, reconeguda en personalitats com Fernando Bau, David Català, Felipe Tallada i Joaquín Fabra, que mantenien vincles directes amb les altes esferes a Madrid, va esdevenir l'exponent de la nova classe dirigent del règim al territori.

Per tant, l'aparició de les comptades iniciatives sorgides per tal d'intentar recuperar la situació anterior a 1939 no van materialitzar-se fins a partir de 1955, molts anys després de la fi de la guerra, generant un buit periodístic de gairebé 20 anys. Així, després dels intents frustrats, però amb títols ben explícits, de *Tortosa Nacional* i *Tortosa Nueva* (1939), que dirigí Enrique Bayerri, el primer periòdic que inicià la recuperació periodística a l'Ebre fou el setmanari *Bajo Ebro* (1955-1957) fundat a Tortosa per José Mª García Langelaan. Amb tot, va desaparèixer aviat per les dificultats econòmiques i la manca de suport de facto de les institucions polítiques locals.

Amb aquest precedent, però, el juliol de 1957 un grup de deu tortosins procedents de professions liberals diverses, s'aplegaren per continuar la tasca endegada per Langelaan i fundaren *La Voz del Bajo Ebro* (1957-1982), que es convertí en l'òrgan del *Consejo Local de Prensa*, depenent de la *Jefatura Local del Movimiento*. En paraules de Josep Bayerri, *La Voz* defensà el progrés econòmic i comercial de la ciutat, la cohesió comarcal i, de forma ben explícita, el control respecte al seu entorn, sobretot dels nuclis del Delta. En quan a l'Església, el setmanari s'identificà amb els postulats menys aperturistes,

explicitant posicions pròximes al clergat integrista. A partir del novembre de 1974 amb la creació de CDC (i des de 1979 CIU) basculà entre els sectors que històricament foren més immobilitistes i el centre-dreta catalanista. Després de les transformacions iniciades per Lluís Mestre Reixach, el desembre de 1982 es catalanitzà la capçalera i amb la direcció de Joaquim Rambla Manzano el periòdic guanyà en pluralitat informativa desvinculant-se definitivament de l'etapa anterior.

Posteriorment a la iniciativa de *Bajo Ebro*, apareixen tres publicacions que denoten les particularitats de la represa periodística fora de Tortosa. Cal dir però, que no són periòdics ni premsa política, sinó revistes sorgides en l'àmbit local, desvinculades de l'activitat iniciada a la capital, però que a pesar de les dificultats de l'època, superaren l'àmbit estrictament local consolidant-se fins avui com a referents comarcals d'informació. Foren, al nostre parer, l'alternativa a la premsa d'avantguerra, malgrat la complicitat amb la dictadura durant dècades. En el cas de la Ribera d'Ebre, només Flix va veure l'aparició el 1956 del setmanal *Antorcha* (que es convertí en *La Voz de Flix* i acabà democratitzant-se com *La Veu de Flix*), essent l'hereva a la vegada d'altres publicacions locals franquistes, com *Pàndols-Montsant* (1949-1951) i la *Hoja Parroquial* (1953-1955).

Al Montsià fou *Amposta* (1958-1987) que sorgí com un petit espai de notícies impulsat per la gent del Casino, institució que vertebrà des de 1873 la incipient activitat cultural de la ciutat. A partir de l'octubre de 1987 es titulà *Revista Amposta*, fins l'actualitat. I el 1959 apareix el mensual *San Carlos de la Ràpita*, que l'octubre de 1980 es transformà en l'actual *Ràpita*. No endebades, la pitjor situació es va donar a la Terra Alta que no recuperà mai més les dues publicacions d'abans de 1936, malgrat la tímida iniciativa, entre d'altres, del butlletí *Fontcalda* (1949-1965) i la revista *Alhora* de la dècada dels 80.

Per tant, encara que es descriuen com a revistes o butlletins d'informació local, la precarietat periodística de la postguerra (i del franquisme) els atorgà un protagonisme informatiu més enllà de l'àmbit local que amb els anys s'ha traduït en la seua definitiva consolidació, equiparable a les successives capçaleres progressistes tortosines d'àmbit intercomarcal que van sorgir a partir de la Transició. És a dir, constituïren l'alternativa a la desaparició de la premsa entesa d'acord amb els paràmetres anteriors a la Guerra Civil,

esdevenint el referent informatiu de les poblacions -i en general de la seua comarca-, sovint massa allunyades de l'atenció de Tortosa.

8. DE LA TRANSICIÓ ALS NOSTRES DIES

En el marc de la Transició, a Tortosa Josep Bayerri Raga fundà l'*Ebre Informes* (1978-1995), resultat de la unió de totes les forces polítiques i sindicals de l'antifranquisme, configurant-se com la primera capçalera d'esquerres del territori. A partir dels anys 80 es desvinculà dels partits i es va mantenir com un periòdic independent amb un equip de periodistes professionals i gran quantitat de col·laboradors.

El desembre de 1983 Joan Lluís Ripollès Romeu fundà el setmanari ampostí *Migjorn*, per tal de contrarestar la centralitat informativa de l'*Ebre Informes* i donar cobertura al Montsià. Però el 23 d'abril de 1990 les dues capçaleres acabaren fusionant-se, tot i que fins el 1995 s'editaren conjuntament amb els dos títols. Així, sota la direcció de Josep Mª Arasa començà a vehicular-se la necessitat d'establir un rotatiu més enllà de l'àmbit comarcal, lluny també de les històriques rivalitats entre poblacions veïnes.

En aquest sentit, *L'Ebre* (1995-2001) donà continuïtat a la fusió, mostrant-se des del principi un setmanari eminentment crític i amb una clara aposta per la defensa de les Terres de l'Ebre, en tant que catalanista, antitransvassista i defensor de la Vegueria. Amb el temps, però, les posicions polítiques dels setmanaris del territori es van anar diluint, sense que això afectés la línia editorial de les capçaleres. Per tant, aquesta tendència fou la millor aportació de la premsa des de la Guerra Civil.

Menys trajectòria assolí *7 dies* (1988-1991) fundat per Ramon Ferrando Adell, Marco Antonio Soria i Julio Vidal, en desvincular-se de *Migjorn*. Fou també un clar defensor de la Vegueria, tot i que les dificultats econòmiques l'obligaren a transformar-se en revista mensual. Posteriorment, Jordi Trilla Faneca fundà *L'Occidental* (1998-2001) en un intent d'esdevenir el contrapunt comercial de l'empresa que editava *L'Ebre* i que fins aleshores havia estat fonamental en el ressorgiment del periodisme ebrenc. Amb tot, el setmanari deixà de publicar-se per iniciar una nova etapa amb *Més Ebre* (2001-2005). Des d'aquest últim any, la capçalera es convertí en el primer diari gratuït del territori, tot i que

amb una distribució encara reduïda ja que, a excepció d'Ascó, Móra la Nova, Riba-roja i Tivissa, es troba limitada al Baix Ebre i Montsià.

L'any 2001 amb la fusió de *La Veu del Baix Ebre* i *L'Ebre* va néixer *La Veu de l'Ebre*, per ocupar-se setmanalment de la necessitat informativa de les quatre comarques, finalitzant així el que definim com la primera etapa de la recuperació de la nostra premsa. És a dir, es consolida un únic mitjà per a tot el territori que, amb més o menys continguts i amb una certa discreció vers la cultura, assenta, per bé que de manera parcial, la represa del periodisme.

9. CONCLUSIONS

El recorregut per la història de la premsa de les Terres l'Ebre permet apuntar quins han estat els engranatges del desenvolupament del territori, ja sigui per mitjà de la identificació de les seues personalitats més rellevants o dels fets històrics més transcendents en la construcció de la contemporaneïtat. En aquest sentit, la perspectiva que ens presenta l'estudi del passat -en aquest cas la premsa- posa de manifest la lluita política lliurada al territori per integrar-se als grans esdeveniments que configuraren la història general del país. Aquesta pugna s'articulà a través de diverses ideologies, partits i, per descomptat, capçaleres de periodicitat variada, malgrat que l'especificitat territorial (el riu, el bisbat, les deficients comunicacions, la preponderància de l'agricultura i els personalismes) l'impregnà d'una essència ben particular.

I així arribem a la Guerra Civil, que culminà en una dictadura militar que significà, com mai, un retorn recalitrant a les pretèrites estructures, de les quals sembla que encara no haguem reeixit. En aquest sentit, la realitat d'avui és que les Terres de l'Ebre continuen essent l'anomalia periodística -que no l'única- de Catalunya. Amb el temps, el territori català ha anat procurant refer l'activitat periodística que la Guerra i la dictadura van destruir a través de la recuperació de la premsa diària que, per mitjà del seu hinterland regional -el qual es correspon a la divisió territorial del país en vegueries- articula el seu espai d'influència vital. Així, a més de Barcelona com a capital, això és palès a Lleida amb els diaris *Segre*, *La Mañana* i des del 17 de febrer de 2014 amb *El matí independent de Lleida*; a Tarragona amb *Diari de Tarragona*, a Girona amb *Diari de Girona*, a la Catalunya Central amb *Regió 7*, i al Penedès amb diverses capçaleres comarcals.

Per això, el desencaix respecte la resta de Catalunya es trasllueix en l'àmbit que ens ocupa amb la inexistència d'un potent rotatiu (no gratuït) de periodicitat diària i d'abast territorial que, per raons de justícia històrica i afany de lideratge del territori, recuperi la dinàmica social anterior a 1936. De fet, és una situació paradoxal ja que si bé l'Ebre és l'únic territori català on el sentiment de pertinença a una identitat territorial col·lectiva no deixa lloc a dubtes, a la pràctica la no superació de la focalització periodística en l'exclusivitat d'un setmanari (amb totes les limitacions que comporta) evidencia implícitament que l'Ebre encara no s'ha incorporat definitivament on pertany.

10. FONTS I BIBLIOGRAFIA

Arxius, hemeroteques i biblioteques

Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Tortosa.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Casa l'Ardiaca.

Arxiu Municipal de Flix.

Biblioteca Artur Bladé i Desumvila, Flix.

Biblioteca Comarcal Sebastià Juan Arbó, Amposta.

Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

Biblioteca Marcel·lí Domingo, Tortosa.

Biblioteca Popular d'Uldecona.

Biblioteca Pública de Tarragona.

Hemeroteca Municipal, Madrid.

Hemeroteca Nacional, Madrid.

BIBLIOGRAFIA

- BAYERRI RAGA, J. (1994): *Classes socials i grups de poder a la Tortosa de canvi de segle (1880-1930) a través de la premsa*, UAB, Facultat de Ciències de la Comunicació [text mecanografiat].
- BAYERRI RAGA, J. (1996): *Teodoro González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa*, Tortosa, ed. Dertosa.
- CULLA, J. i DUARTE, À. (1990): *La premsa republicana*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya-Diputació de Barcelona.
- GUILLAMET, J. (2003): *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona.
- HERRERA, J.: "Prensa de Tarragona y Provincia Conservada en la Biblioteca Pública de Tarragona (1897-1936)", *Universitas Tarraconensis*, núm. 3, 1979-80, pàg. 54-79.

- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. i MARGALEF FANECA, C. (1992): *La Premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre*, Tarragona, ed. CERE-Hemeroteca Caixa Tarragona.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (2001): *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, Barcelona, ed. Flor del Vent.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. i MARGALEF FANECA, C. (2003): *Els límits a la llibertat de premsa a les Terres de l'Ebre durant la Restauració (1875-1923)*, Tortosa, Coop. Gràfica Dertosense.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (coord.) *El carlisme al territori de l'antiga de l'antiga diòcesi de Tortosa. De la Tercera Guerra Carlista a la Guerra de Franco*, Tarragona, Arola ed., 2004, vol. III.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: "El republicanisme a les Terres de l'Ebre en temps del CNR", *Recerca*, 14, Tortosa, 2012, pàg. 345-375.
- VERGÉS PAULI, R. (1993): *Espurnes de la Llar*, Tortosa, ed. Dertosa.

Data de recepció de l'article: octubre de 2013

Data d'acceptació i versió final de l'article: desembre de 2013